

Forensische accountants: rollen en procedures

Hans Blokdijk

SAMENVATTING Forensische accountants liggen onder vuur. Dit lijkt te wijten aan het feit dat zij vaak een dubbelrol spelen: onderzoeker van feiten en oordelende deskundige. Daarom wordt een strikte scheiding van deze rollen voorgesteld. Deze wordt ook uitgewerkt voor de te volgen procedures, met name die van 'hoor en wederhoor', mede in het licht van tuchtrechtelijke uitspraken. Besloten wordt met een korte beschouwing over de positie van de forensische accountant in het Nederlandse reglementaire bestel.

1 Inleiding

De 'forensische accountancy' of 'forensic auditing' krijgt de laatste tijd toenemende aandacht in de pers, meestal naar aanleiding van tuchtrechtelijke uitspraken. Die spitsen zich vaak toe op de procedure van 'hoor en wederhoor'. Daarbij komt het voor dat een in de vakpers ingenomen standpunt wordt doorkruist door een andersluidend standpunt van de tuchtrechter. Menige uitspraak stelt 'forensische' accountants voor de vraag hoe de procedure van 'hoor en wederhoor' correct kan worden uitgevoerd. Het thema is dus duidelijk nog niet uitgekristalliseerd.

Vorenstaande problematiek is niet alleen van betekenis voor 'forensische' accountants, want ook 'gewone' accountants aanvaarden – ook blijkens de tuchtrechtelijke uitspraken – menigmaal soortgelijke opdrachten zonder zich als 'forensische' accountants aan te dienen. De aanduiding 'forensisch(e)' blijkt tuchtrechtelijk geen enkele betekenis te hebben (zie bij-

voorbeeld de uitspraken JT 1998-4 en 2001-20), en zal hierna dan ook worden weggelaten, tenzij de toevoeging voor goed begrip nuttig is.

Het begrip 'hoor en wederhoor' wordt in de vakpers ten tonele gevoerd in twee verschillende situaties, die voor de lezer niet steeds helder worden onderscheiden. Ter afbakening van het onderwerp wijd ik daarom eerst een korte beschouwing aan de rolverdeling bij de beslechting van geschillen c.q. de bestraffing van overtredingen (paragraaf 2).

Daarna schets ik de plaats van 'hoor en wederhoor' in onderzoeken zoals die door accountants worden uitgevoerd (paragraaf 3). Vervolgens beschouw ik de rollen die (forensische) accountants plegen te spelen, en consequenties daarvan (paragraaf 4); dit wordt verder uitgewerkt voor opdrachten van één partij in een (potentieel) geschil (paragraaf 5).

Vervolgens komen de procedures die bij dergelijke opdrachten moeten worden uitgevoerd, aan de orde. Eerst bespreek ik de noodzaak van 'hoor en wederhoor' (paragraaf 6), daarna de wijze waarop deze moeten worden uitgevoerd (paragraaf 7). Afzonderlijke aandacht wordt geschonken aan een gebrek aan medewerking (paragraaf 8).

Daarna komt de rapportage aan de orde: in concept (paragraaf 9), en definitief (paragraaf 10).

Ten slotte wijd ik nog enige aandacht aan het reglementaire kader waarbinnen (forensische) accountants in Nederland functioneren (paragraaf 11).

2 De rolverdeling

Over het thema 'hoor en wederhoor' zijn in de afgelopen tijd in De Accountant belangwekkende beschouwingen verschenen van met name Ten Wolde (2000), Prins (2000) en Schaap (2001).

Ten Wolde refereert eerst aan de procesgang in de rechtszaal, waar de rechter 'hoor en wederhoor' toepast. Partijen reageren op elkaars stellingnamen, waarbij de eiser c.q. aanklager het eerste woord heeft,

Prof. J.H. Blokdijk RA is emeritus hoogleraar Accountantscontrole aan de Vrije Universiteit. Voorts is hij directeur van J.H. Blokdijk Advies B.V. en adviseur van accountants en advocaten.

en de gedaagde c.q. verdachte het laatste. Daarna vormt de rechter zijn oordeel.

Bij een procedure ter beslechting van een geschil of ter bestraffing van een overtreding zijn de volgende rollen te onderkennen:

- de ‘rechter’: een civiele of strafrechter, een arbiter, een tuchtrechter of een andere instantie. Ten Wolde noemt in het algemeen ‘een bekwame derde’; zo is in een recente geruchtmakende zaak deze rol vervuld door een Gemeenteraad;
- partijen: enerzijds de eiser c.q. aanklager, anderzijds de gedaagde c.q. verdachte; in de zojuist genoemde affaire was de rol van ‘aanklager’ weggelegd voor een Commissie tot Onderzoek van de Rekening. Partijen worden vaak vertegenwoordigd door raadslieden (advocaten);
- onderzoekers, die meestal één der partijen ondersteunen: de recherche en het gerechtelijk laboratorium, (forensische) accountants, of bedrijfsrecherchebureaus.

De taak van de onderzoekers is het aandragen van feiten en omstandigheden die voor het oordeel relevant zijn, en van bewijsmateriaal daarvoor. Het vormen van een oordeel op basis hiervan is voorbehouden aan de partijen.

Vervolgens vindt ‘hoor en wederhoor’ plaats, waarbij met name advocaten hun – partijdige – rol spelen. Dit geschiedt voor de ‘rechter’. Bij deze vorm van ‘hoor en wederhoor’ past dus niet dat partijen te voren inzage hebben in de conclusies van de wederpartijen, zoals ook Ten Wolde opmerkt. Wel moeten beide partijen kennis dragen van alle feiten en omstandigheden die door ten minste één der partijen relevant worden geacht voor het oordeel. Schaap (2001) geeft hiervan een niet mis te verstaan citaat uit een uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens¹. Het aandragen van dergelijk bewijsmateriaal is, zoals gezegd, de taak van de onderzoekers. Dezen hebben echter geen enkele rol in het proces van ‘hoor en wederhoor’ dat zich voor de ‘rechter’ afspeelt, behalve als zij zelf, als ‘getuigen’, worden ‘gehoord’.

3 Hoor en wederhoor bij onderzoek

Toch is ettelijke malen door de tuchtrechter vastgesteld dat een accountant bij een onderzoek in een context als boven beschreven, ‘hoor en wederhoor’ moet toepassen.

Dit is een – vaak onontbeerlijk – onderdeel van de werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd om een deugdelijke grondslag te verkrijgen voor de rap-

portering van relevante feiten en omstandigheden. Maar de procedure is een geheel andere dan die van ‘hoor en wederhoor’ in de rechtszaal; het is betreurenswaardig dat hiervoor dezelfde term wordt gehanteerd, want dat kan leiden tot verwarring.

‘Hoor’ is vaak noodzakelijk om relevante feiten en omstandigheden te achterhalen; ‘wederhoor’ is dan het voorleggen van de (voorlopig) vastgestelde feiten en omstandigheden aan de ‘gehoorde’ met twee vragen:

- zijn de relevante feiten en omstandigheden *juist* weergegeven?
- zijn er nog andere feiten en omstandigheden die voor de vorming van het oordeel relevant geacht moeten worden (*volledigheid*)?

Zoals Prins (2000, p. 127) opmerkt: na deze procedure ‘*dienen de feiten te zijn uitgekristalliseerd*’.

Deze interpretatie van de begrippen ‘hoor’ en ‘wederhoor’ wordt ook door Ten Wolde (2000) gegeven; zoals hij terecht opmerkt, is vooral wederhoor van belang voor de verkrijging van de deugdelijke grondslag. Ik deel ook zijn opvatting dat een zorgvuldig proces van hoor en wederhoor in bovenstaande zin van belang is voor alle betrokkenen: de onderzoeker, de onderzochte en de opdrachtgever.

Toch willen leden van de Tweede Kamer forensische accountants ‘muilkorven’, zoals het is uitgedrukt in een krantenartikel (*Het Parool*, 29 maart 2001). Dit lijkt mij niet voldoende doordacht. In het kader van de ‘waarheidsvinding’ is behoefte aan onderzoekscapaciteit in financiële aangelegenheden. Dit geldt vooral in civiele kwesties; daarvoor heeft de overheid geen opsporingsapparaat. De Tweede Kamer zal toch niet wensen dat elke aangelegenheid met belangrijke financiële aspecten onmiddellijk in de strafrechtelijke sfeer terecht moet komen.

4 De rollen van (forensische) accountants: onderzoeker en deskundige

Naar mijn oordeel is de afwijzende reactie van de Tweede Kamer ingegeven door de rollen die forensische accountants in dergelijke aangelegenheden spelen te spelen. Verhelderend hierover is de beschouwing van Schaap (2001). De kern hiervan is, dat een private accountant zich lang niet altijd beperkt tot *feitenonderzoek*, het vastleggen en weergeven van ‘zinniglijke waarnemingen’, maar ook optreedt als deskundige, en wel doordat hij ‘*zijn gevoelens betreffende hetgeen zijn wetenschap hem leert omtrent datgene wat aan zijn oordeel onderworpen is*’ meedeelt’. ‘*Wordt er impliciet of expliciet geconcludeerd of goordeeld, dan is er sprake van een deskundigenrapportage*’ (Schaap,

2001, p. 254). Dan wordt het handelen van de accountant afgemeten aan de normen van de Wet op de Registeraccountants en aan de Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants (hierna: GBR) (Schaap, 2001).

Voor het optreden als deskundige geeft Schaap ook normen². Zeer belangrijk in dit verband is, dat de onafhankelijke deskundige een conceptrapport naar partijen dient te zenden en hun commentaar hierop in het definitieve rapport verwerkt.

Dit gaat in mijn ogen erg ver als het gaat om oordelen of conclusies. Voor de kennisname van de (voorlopige) vastlegging van 'zintuigelijke waarnemingen', van bevindingen van feitelijke aard, is het voorleggen van (het relevante deel van) een concept, in 'wederhoor', de meest doeltreffende en doelmatige procedure, maar de vraag is of dit ook geldt voor conclusies en oordelen. Het aanhoren van het commentaar hierop en de vastlegging hiervan lijkt mij een doublure op te leveren van de behandeling voor de 'rechtbank'.

Deze visie lijkt ook door gerechtelijke instanties wel te worden gedeeld; zo is in een instructie van de Arrondissementsrechtbank te Arnhem voor door deze rechtbank benoemde deskundigen vastgelegd dat zij een rapport van (uitsluitend) bevindingen zonder (voorlopig) oordeel aan partijen voorleggen, en de reacties van partijen in het definitieve rapport vermelden en zo mogelijk verwerken³. 'Hoor en wederhoor' vindt dus plaats vóór de vorming van het oordeel.

Anderzijds heeft de Arrondissementsrechtbank te Maastricht in een vonnis waarin een verhoor van deskundigen werd bevolen, bepaald dat de deskundigen partijen een conceptbericht dienden voor te leggen, hetgeen impliceert dat ook de voorlopige conclusies daarin een plaats moesten vinden⁴.

Ik vermag niet te beoordelen of aan deze uiteenlopende beslissingen principiële beweegredenen of uitsluitend overwegingen van proceseconomie ten grondslag liggen. Van belang is echter dat *beide* partijen commentaar kunnen geven, en dat de rechtbank hiervan kennis kan nemen.

Uit het voorgaande moge wel duidelijk zijn dat accountants in twee rollen kunnen optreden: als onderzoeker die de feiten vaststelt, en als deskundige die daarover oordeelt. Voor de duidelijkheid in het optreden van accountants moeten die rollen op zijn minst helder worden onderscheiden.

5 Opdrachten van één partij

Bij een (potentieel) geschil worden accountants vaak ingeschakeld door één partij, en wel hun cliënt. In het

betoog van Schaap valt echter op, dat hij spreekt van een 'onafhankelijke' deskundige. Let wel: de deskundige moet niet alleen onpartijdig zijn; dat spreekt voor accountants vanzelf, want de eis van onpartijdigheid geldt ook bij de behartiging van een bijzonder belang (artikel 9 GBR). In uitspraak JT 2000-25 bestempelen betrokkenen zich bij het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBB) als 'partijdeskundigen' (paragraaf 4.4); uit het betoog van Schaap rijst de indruk dat die figuur geen plaats heeft in het rechtsbestel. Ik kan dit wel met hem meevoelen: de ervaring heeft mij geleerd dat 'rechters' nogal eens geneigd zijn conclusies van accountants zonder meer over te nemen, zonder acht te slaan op de positie van de opdrachtgever; het kost de wederpartij dan veel moeite om de balans weer in evenwicht te krijgen. Hier blijkt een mogelijke innerlijke tegenstrijdigheid: een onpartijdige deskundige die door één der partijen is ingeschakeld. Is deze oplosbaar?

Scheiding van rollen?

Een mogelijke oplossing is gelegen in de zichtbare scheiding van de twee rollen: vaststelling van feiten, en deskundige beoordeling.

Als het onderzoek duidt op een strafbaar feit, zal het uitmonden in een aangifte bij het Openbaar Ministerie. Een dergelijke aangifte betreft altijd het *vermoeden* van een strafbaar feit. Dat vermoeden zal wel moeten worden uitgesproken, en dat is een oordeel. Dit wordt echter uitgesproken tegenover het Openbaar Ministerie, dat vervolgens zijn eigen deskundigheid in de plaats van die van de accountant stelt. Dan spelen slechts de 'zintuigelijke waarnemingen' van de accountant nog een rol; bovendien worden die meestal nog nader onderzocht door opsporingsinstanties. Als de conclusies van de accountant in de aangifte staan, behoeft dit de correcte rechtsgang dus niet te belemmeren.

In civiele zaken behoren conclusies te worden voorgedragen door advocaten. Een eventueel in de procedure in te brengen rapport van een accountant kan zich beperken tot de geconstateerde feiten. Dit wordt ook reeds aanbevolen in uitspraak JT 1982-5. Daarnaast zal de accountant de advocaat nogal eens nader moeten voorlichten; de advocaat zal ook prijs stellen op het oordeel van de accountant. Tegen een dergelijke gedachtewisseling bestaat naar mijn mening geen bezwaar als de conclusies maar *niet als afkomstig van de accountant* in de procedure worden gepresenteerd, zodat de rechter zich niet gedwongen voelt het oordeel van de *deskundige* over te nemen. In uitspraak JT 2002-17 heeft het CBB zelfs geoordeeld dat de positie

van gemachtigde van cliënt in een rechtszaak niet verenigbaar was met de door de accountant vervulde functie van onderzoeker. Dit ondersteunt mijn pleidooi voor een zuivere rolverdeling.

Nu zal ten tijde van de rapportering nog niet altijd duidelijk zijn welk staartje de muis zal moeten hebben. Daarom lijkt het mij sterk aan te bevelen altijd twee documenten te maken: één dat absoluut niets meer bevat dan de geconstateerde feiten, en een ander dat de beredeneerde conclusies weergeeft. De kans op procedurele ongelukjes wordt dan geminimaliseerd. Deze gedragslijn kan misschien het onnodig 'muiltorven' van forensische accountants voorkomen.

Interne aangelegenheden

Menige opdracht aan een accountant betreft een situatie die ik maar even aanduid als 'een interne aangelegenheid', zoals het doen en laten van een werknemer of van een opdrachtnemer, bijvoorbeeld een accountant. De directie of de Raad van Commissarissen vraagt een – vaak forensische – accountant om een oordeel. Deze zal eerst een onderzoek instellen, waarbij hoor en wederhoor past, en vervolgens het gevraagde oordeel formuleren. Als de zaak intern kan worden afgedaan, is een combinatie van feitelijke bevindingen en oordelen niet bezwaarlijk, maar dat is vaak niet voorzienbaar; de kans dat de zaak bij enigerlei gerechtelijke instantie terechtkomt, is zelden op voorhand uit te sluiten. Daarom is het ook in deze gevallen aan te bevelen van de aanvang af twee stukken te maken, en hiermee bij de opdrachtformulering rekening te houden. Het stuk dat het oordeel omvat, kan dan dienen als basis voor de eis c.q. het verweer dat door de advocaat wordt gevoerd; het moet dan niet als bijlage worden bijgevoegd.

6 De noodzaak tot hoor en wederhoor

Met vorenstaand pleidooi voor een zuivere rolverdeling is nog niet aan de orde geweest hoe de rol van onderzoeker moet worden gespeeld, met name bij hoor en wederhoor. Allereerst rijst de vraag of deze (altijd) noodzakelijk zijn. Hierover hebben tuchtrechters menigmaal geoordeeld, maar niet altijd in dezelfde zin. Het is wellicht nuttig kennis te nemen van de argumenten die daarbij een rol hebben gespeeld.

In een bij de uitspraak JT 1989-8 gepubliceerde annotatie vroeg J.A. Burggraaff zich af of hoor en wederhoor wel altijd noodzakelijk was; hij biechtte zelfs op dat hij zich in zijn loopbaan daar niet altijd naar gedragen had.

In de kort daarop verschenen uitspraak JT 1989-12

oordeelde de toenmalige Raad van Beroep dat hoor en wederhoor noodzakelijk was zolang de accountant zich in een onzijdige positie bevond, maar dat die noodzaak eindigde toen hij door één der partijen tot diens accountant was benoemd. Deze uitspraak zou thans bevreemding wekken.

In uitspraak JT 1993-39 oordeelde de Raad van Tucht (RvT) dat de accountant gelegenheid tot hoor en wederhoor had behoren te bieden. In een gelijktijdig daarmee gepubliceerde annotatie meent H. Beckman dat dit een schending van de geheimhoudingsverplichting zou betekenen. Dit argument is nadien nimmer in een tuchtprocedure ingebracht, zodat onbekend is hoe tuchtrechters hierover zouden oordelen.

In uitspraak JT 1994-35 stelde de RvT evenwel: *'In zijn algemeenheid onjuist is de opvatting dat een verklaring deugdelijke grondslag reeds zou ontberen op grond van het enkele feit dat geen hoor en wederhoor is toegepast'* (paragraaf 6.2). Dan moet de accountant zich in zijn rapportering *'beperken tot de objectief vast te stellen, verifieerbare feiten en zich te onthouden van subjectieve indrukken'* (paragraaf 6.3). Dat bleek hij niet te hebben gedaan, zodat toch een sanctie volgde. Toch was deze uitspraak opmerkelijk.

In de uitspraken JT 1995-4 en 1996-5 oordeelde de RvT weer tot de noodzaak van hoor en wederhoor, ook al was de mening van de te horen persoon reeds bekend.

Het vraagstuk kwam opnieuw aan de orde in de uitspraak JT 1997-33, maar nu in een bijzonder geval. Een accountant had in opdracht van één der partijen een kritisch rapport uitgebracht over een deskundigenrapport dat in opdracht van een rechtbank was vervaardigd. Het CBb oordeelde dat het horen van de deskundigen niet noodzakelijk was geweest. Dit lijkt mij begrijpelijk, want de zaak speelde zich reeds voor de 'rechter' af.

Verwarrend is de uitspraak JT 1997-37, waarin de RvT het verweer accepteerde dat de accountant duidelijk had gemaakt dat hij een bijzonder belang vertegenwoordigde, en dat zijn specifieke opdracht niet meebracht dat hij voor zijn oordeelsvorming klaagster of haar accountant diende te horen. Bij vergelijking met andere uitspraken is deze conclusie niet zonder meer begrijpelijk; helaas is er geen beroep ingesteld.

De eerste uitspraak waarin forensische accountants expliciet ten tonele verschenen, was JT 1998-4. De betrokken accountants hadden in eerste instantie een verbod van hun opdrachtgever tot hoor en wederhoor geaccepteerd. Ook al hadden zij op een laat moment een vergeefse poging gedaan dit verbod ongedaan te maken, zij werden toch bestraft. Wel verminderde het CBb die straf omdat de accountants duidelijk hadden gemaakt dat hun rapport nog een

concept was; deze mildheid is nadien door de tuchtrechters niet meer betracht (zie paragraaf 9 hierna).

Al met al is het niet verwonderlijk dat (forensische) accountants omstreeks de eeuwwisseling in het onzekere verkeerden. Dit leidde tot artikelen in de vakpers. Zowel Ten Wolde (2000) als Prins (2000) waren van mening dat wederhoor niet altijd noodzakelijk is, om overigens sterk uiteenlopende redenen. Ten Wolde gaf enkele algemene redenen: hoor en wederhoor zou niet altijd een onderzoeksdoel op zichzelf zijn, en het zou kunnen leiden tot een 'ongewenste omwegproductie'. Deze redenen overtuigen mij niet, met name niet indien wederhoor strikt beperkt blijft tot de definitieve vaststelling van relevante feiten en omstandigheden.

Er zijn ook meer specifieke redenen gegeven. Zo noemde Ten Wolde de mogelijkheid dat de 'gehoorde' bewijsmateriaal doet verdwijnen (zie ook uitspraak JT 1998-4). Dat lijkt mij een gevaar van een verzoek tot 'hoor', maar slechts indien dit bewijsmateriaal op geen enkele ander wijze te verkrijgen is. Dan verkrijgt men het ook niet als het verzoek tot 'hoor' achterwege blijft, zodat dit geen goede reden daartoe lijkt.

Wel valide acht ik de door Prins ten tonele gevoerde situatie dat er geen grondslag blijkt te bestaan voor het vermoeden dat in strijd met enigerlei bepaling is gehandeld; het is dan wel elegant dit de 'gehoorde' op enigerlei wijze te laten weten, liefst door de opdrachtgever.

De voorts door Prins genoemde weigering van de 'gehoorde' tot wederhoor impliceert dat de accountant wel een poging moet doen, door toezending van het concept. Als de 'gehoorde' weigert binnen een redelijke termijn te reageren, staat de accountant natuurlijk machteloos. Hij zal die weigering in zijn rapport moeten vermelden.

Het achterwege laten van (hoor en) wederhoor kan in beginsel worden gerechtvaardigd door 'zwaarwegende redenen' (zie ook uitspraak JT 2000-25). Schaap (2001) wijst erop dat dergelijke rechtvaardigingsgronden in het algemeen niet snel worden aangenomen, zoals ook blijkt uit uitspraak JT 1998-4. Achten (2001) merkt op dat deze gronden volgens Europese jurisprudentie moeten voldoen aan '*normen van objectiviteit, evenredigheid, doelmatigheid en algemeen belang*' (p. 463). Dit zijn zware eisen.

Prins (2000) noemde als omstandigheid waarin het niet noodzakelijk is hoor en wederhoor toe te passen de situatie dat de procedure waarin de bevindingen van de forensische accountant worden gebruikt, voorziet in hoor en wederhoor in een latere fase. Dit argument duidt naar mijn smaak op verwarring tussen het proces van hoor en wederhoor voor de 'rechter' en

dat van de onderzoeker. Dit blijkt ook uit de uitspraken JT 1998-4 en 2002-17, waar de accountant zich vergeefs op dit argument beriep.

De tuchtrechtelijke uitspraken nadien gaan evenwel impliciet of expliciet uit van de noodzaak tot hoor en wederhoor (zie bijvoorbeeld de uitspraken JT 2001-20, 2002-3 en 2002-17). Deze lijkt nu algemeen geaccepteerd.

7 De procedures van hoor en wederhoor

Over de mate waarin en de wijze waarop de procedure van hoor en wederhoor moet worden uitgevoerd, bestaan nog verschillen van inzicht. Dit blijkt naar mijn smaak uit een vergelijking van recente tuchtrechtelijke uitspraken met de publicaties van Ten Wolde (2000) en Prins (2000). Ook lijken tuchtrechtelijke uitspraken onderling inconsistenties te vertonen; in elk geval is de lijn niet altijd duidelijk.

Voorts spelen bij hoor en wederhoor ook concepten van rapporten een rol. Deze nauwe samenhang blijkt regelmatig uit tuchtrechtelijke uitspraken, maar een heldere richtlijn voor de omgang met concepten heeft zich hieruit nog niet ontwikkeld.

Hierna wil ik trachten enig licht op deze kwesties te werpen.

De procedure van 'hoor': de voorbereiding

In uitspraak JT 2000-25 stelt het CBb dat de accountant een reactie van een te 'horen' persoon had moeten 'duiden' als een verzoek om méér informatie over de onderwerpen waarover deze zou worden gehoord. In dit geval was deze persoon degene wiens handelingen onderwerp van onderzoek waren; de reactie op een verzoek om hem te horen, kan dus heel wel geëmotioneerd en dus onduidelijk zijn geweest. De accountant dient hier dus doorheen te prikken.

Prins (2000) meende dat het niet noodzakelijk is om de te 'horen' persoon op voorhand de te stellen vragen te doen toekomen. Dat oordeel wordt niet gedeeld door het CBb, dat het in uitspraak JT 2000-25 geboden achtte die persoon voorafgaande aan het 'horen' in voldoende mate en bij voorkeur schriftelijk te informeren omtrent de te bespreken onderwerpen. Het CBb tekende hierbij wel aan dat die informatieplicht in deze fase niet zover strekt dat de forensische accountant aan de te horen persoon eerdere verkregen schriftelijke bevindingen en voorlopige conclusies zou moeten voorleggen, en wel omdat '*het onderzoek zich bevond in het stadium van een onderzoek naar de feiten, in welk stadium niet aan de orde is het voeren van verweer door degene naar wiens gedragingen een onderzoek*

wordt ingesteld tegen – eventueel – jegens hem naar voren gekomen bezwaren’ (paragraaf 5.2). In uitspraak JT 2002-17 oordeelde het CBb in gelijke zin.

Anderzijds achtte het CBb in uitspraak JT 2000-25 een ‘verzoek om meer specifieke informatie’ van de te horen persoon kennelijk gerechtvaardigd. Het lijkt mij echter dat bedoelde schriftelijke informatie omtrent de te bespreken kwesties niet alle detailvragen behoeft te omvatten die in het gesprek zouden kunnen worden gesteld. Immers, uit de antwoorden van de ‘gehoorde’ tijdens het gesprek kunnen nieuwe (detail)vragen rijzen; het lijkt in het kader van de waarheidsvinding niet zinvol het stellen daarvan uit te sluiten. Uit genoemde uitspraken van het CBb is dat naar mijn mening dan ook niet af te leiden.

Over de verstrekte informatie in de fase van ‘hoor’ leek de Raad van Tucht (RvT) in uitspraak JT 2001-20 enigszins anders te oordelen. De accountant had enkele processen-verbaal van de politie ontvangen, met het verbod deze aan (de raadsman van) klagers over te leggen. De RvT meende dat de accountant klagers wel had moeten confronteren met de inhoud van deze stukken. Het desbetreffende klachtonderdeel is echter ongegrond verklaard, en klagers zijn niet in beroep gegaan, zodat het CBb over dit aspect niet heeft geoordeeld. Dit is dus nog een hinderlijke onduidelijkheid.

In zijn algemeenheid lijkt het CBb ‘hoor’ te zien als een zuivere onderzoekfase. In dit licht begrijp ik dan ook niet waarom Prins (2000) met de ‘gehoorde’ het ‘normenkader’ wil bespreken. Normen dienen om oordelen te vellen, en dat behoort een onderzoeker niet te doen. Het normenkader kan in geen geval onderwerp van discussie met de ‘gehoorde’ zijn.

De procedure van hoor: het ‘horen’

Opvallend is dat Ten Wolde (2000) en Prins (2000) beiden als enige vorm van ‘hoor’ het gesprek of interview ten tonele voeren. Het lijkt mij zeer wel mogelijk het ‘horen’ door middel van schriftelijke communicatie te doen plaatsvinden; dat leidt vaak tot een betere beheersing van emoties. In een gesprek in tegenwoordigheid van een notulist of een bandrecorder krijgt ‘(weder)hoor’ al gauw het karakter van een ‘verhoor’. Dat lijkt mij niet bevorderlijk voor het verkrijgen van medewerking, en dus voor het succes van het onderzoek.

Hoewel schriftelijk ‘horen’ als werkwijze niet hoeft te worden uitgesloten, kan de te ‘horen’ persoon uiteraard een gesprek verkiezen boven schriftelijke communicatie, met name indien hij niet bereid is zich op eigen kosten te verzekeren van bijstand om de ant-

woorden op de gestelde vragen helder en zonder emoties te formuleren.

Voorts kunnen, zoals eerder gereleveerd, uit de antwoorden van de ‘gehoorde’ nieuwe vragen rijzen. Bij schriftelijk ‘horen’ zou dit aanleiding kunnen geven tot een langdurige correspondentie; een enkel gesprek is dan uiteraard veel doelmatiger. De te kiezen werkwijze zal dus naar mijn smaak afhangen van de complexiteit van de desbetreffende materie.

In de tuchtrechtspraak en in de literatuur is tot dusverre uitsluitend aandacht geweest voor het ‘horen’ van degene die in de positie van gedaagde, beklaagde of verdachte dreigt te belanden. Vaak zal het nuttig zijn ook derden te ‘horen’; die spelen dan de rol van ‘getuige’. Hiervoor lijkt mij schriftelijke communicatie in het algemeen het meest doelmatig, behoudens in complexe situaties.

Inhoudelijk zeer belangrijk is een element in uitspraak JT 2001-6 van het CBb: de bewijslastverdeling. De onderzoeker mag een ‘gehoorde’ geen bewijslast opdringen die volgens het toepasselijk recht bij een ander ligt. Wel lijkt het mij gepast dat een onderzoeker de ‘gehoorde’ vraagt of deze enig ‘tegenbewijs’ kan aandragen voor een bewering van een ander. Kan of wil de ‘gehoorde’ dat niet, dan zal de onderzoeker het daarbij moeten laten. Hij heeft dan wel zijn onpartijdige opstelling getoond.

Tussen ‘hoor’ en ‘wederhoor’

Om tot een deugdelijke grondslag te komen kan een onderzoeker zich echter niet uitsluitend op ‘hoor en wederhoor’ verlaten: de mededelingen van ‘gehoorden’ (waaronder de opdrachtgever) moeten blijken de uitspraken JT 1994-35, 1998-4 en 2001-6 ook zoveel mogelijk nader worden onderzocht. Dit kan weer aanleiding geven tot een nieuwe fase van ‘hoor’, met name indien de mededelingen van de ‘gehoorde’ onjuist (b)lijken te zijn geweest.

De procedure van ‘wederhoor’

De meest geschikte methode van wederhoor is het voorleggen van het concept van de vastlegging van de bevindingen aan de ‘gehoorde’, zoals gezegd met de volgende vragen:

- Zijn de relevante feiten en omstandigheden *juist* weergegeven?
- Zijn er nog andere feiten en omstandigheden die voor de vorming van het oordeel relevant moeten worden geacht (*de volledigheid*)?

De 'gehoorde' kan zich dan óók een oordeel vormen over de opbouw (volgorde, context, evenwichtigheid) van de voorgenomen rapportage.

In dit stadium wordt de door mij aangegeven zuivere rolverdeling tussen de onderzoeker die de juistheid en de volledigheid van relevante feiten en omstandigheden vaststelt enerzijds, en de deskundige die hieruit conclusies trekt en er oordelen aan verbindt anderzijds, relevant. Daarin past in elk geval niet het voorleggen van *conclusies en/of oordelen* aan de 'gehoorden'. Zo ook Ten Wolde (2000): *'Het gaat niet om de conclusies en/of oordelen van de onderzoeker'*, maar hij voegt hieraan toe: *'Deze zijn immers voor rekening van de onderzoeker'* (p. 644).

Nu is niet geheel duidelijk wat Ten Wolde met 'conclusies en/of oordelen' bedoelt. Onder een 'oordeel' versta ik in deze context een uitspraak dat een bepaling in een wet of overeenkomst is overtreden of veronachtzaamd. Een dergelijke uitspraak past óók niet in de definitieve rapportage van de onderzoeker, doch in de stellingname van de advocaat; de 'rechter' zal daarna wel uitmaken of dit oordeel gerechtvaardigd is. Dan rijst de vraag wat Ten Wolde met 'conclusies' bedoelt; hij spreekt óók van 'interpretaties'. Ik meen te mogen afleiden dat hij met dit laatste doelt op de eveneens door hem genoemde 'integratie van de feiten'. Ik acht het volledig aanvaardbaar na een lang en ingewikkeld relaas van feiten en omstandigheden een gevolgtrekking op te nemen als: *'Het gevolg is dat L niet de garantie heeft gekregen die hem in artikel .. van de overeenkomst d.d. met P in het uitzicht is gesteld.'* Dit lijkt mij 'integratie van de feiten' en een passende 'interpretatie'. Als Ten Wolde met 'conclusies' dergelijke 'interpretaties' bedoelt, dan deel ik zijn visie; bedoelt hij echter 'oordelen', dan scheiden zich onze wegen.

Dus moet het in wederhoor voor te leggen concept niet méér omvatten dan de feiten en omstandigheden. Een werkwijze die leidt tot een combinatie van een onderzoeks- en een deskundigenrapport, verplicht de accountant blijkens de uitspraken JT 2001-20 en 2002-17 de 'gehoorde' niet alleen zijn feitelijke bevindingen maar ook zijn oordelen voor te leggen. Het lijkt mij dat het voorleggen van (voorlopige) oordelen allerlei ongewenste effecten voor het verdere verloop van de procedure teweegbrengt. Dergelijke oordelen zullen menigmaal worden aangevochten, waardoor discussies ontstaan buiten de plaats waar deze thuishoren; die plaats is: voor de 'rechter'! De afwezigheid van een onpartijdig beslissende instantie pleegt dan tot grote vertragingen te leiden. Uit ervaring weet ik dat deze fout menigmaal is gemaakt.

Een dergelijke vertraging kan ook ontstaan als de accountant in het concept feiten en omstandigheden opneemt die hij uit andere bronnen ('getuigen') heeft verkregen. Dit kan wel noodzakelijk zijn om 'de waarheid te vinden', maar het leidt nogal eens tot een nieuwe fase van 'hoor'. Ik sluit niet uit dat het gerechtvaardigd kan zijn om van derden verkregen informatie weg te laten uit een concept dat wordt voorgelegd aan degene wiens activiteiten expliciet of impliciet worden beoordeeld, maar dit is een moeilijke beslissing die met zorgvuldigheid en onpartijdigheid zal moeten worden genomen. Zoals eerder gezegd, verplicht het CBb niet tot het opnemen van dergelijke informatie, maar geheel helder is het standpunt van de tuchtrechters in dezen nog niet.

Wederhoor kan ook een andere vorm aannemen dan het voorleggen van een concept, en wel indien wederhoor – ter verkrijging van de deugdelijke grondslag – wordt toegepast op informatie die van een 'getuige' is verkregen. Toezending van het gehele concept aan een dergelijke 'getuige' kan schending van de geheimhoudingsplicht betekenen. Als de 'getuige' een schriftelijke mededeling heeft gedaan, lijkt wederhoor in het algemeen niet nodig; als een mededeling van een 'getuige' in de rapportage anders wordt verwoord, lijkt een schriftelijk verzoek om bevestiging van de juistheid van de weergave de aangewezen weg.

8 Gebrek aan medewerking

In uitspraak JT 2002-3 van de RvT merkt deze op dat de accountant zich bewust moet zijn van het feit dat een te 'horen' persoon niet gehouden is zijn medewerking te verlenen, maar dat het zonder deze medewerking niet waarschijnlijk is dat de forensische accountant een deugdelijke grondslag voor zijn rapportering verkrijgt. Deze opmerking herhaalt de RvT in uitspraak JT 2002-43. Deze heeft veel aandacht in de pers gekregen, zodat te 'horen' personen in allerlei zaken die bij (forensische) accountants onderhanden zijn, nu schielijk hun medewerking schijnen te weigeren, in de verwachting dat de accountant zijn opdracht moet teruggeven. Dat lijkt mij een onjuiste inschatting.

De accountant kan naar mijn mening zijn feitelijke bevindingen wel degelijk aan zijn opdrachtgever rapporteren, maar moet zich, blijkens de zojuist bedoelde uitspraak van de RvT, onthouden van 'interpretaties', omdat hij de mogelijkheid open moet laten – en duidelijk moet maken – dat hij niet alle feiten kent. De advocaat kan op basis hiervan uiteraard eenzijdig een claim indienen c.q. een aangifte doen; een aangifte betreft immers altijd slechts het *vermoeden* van een strafbaar feit. De advocaat doet er dan goed aan het

rapport van de accountant niet als productie bij de dagvaarding c.q. aangifte te voegen, doch de feiten, op dezelfde manier onderbouwd als de bevindingen van de accountant, in zijn dagvaarding c.q. aangifte te verwerken.

De te 'horen' persoon wordt dan geconfronteerd met een rechtszaak c.q. een justitieel onderzoek; dat zal hij niet altijd prefereren, zeker indien hij oprecht meent de 'verdenking' te kunnen weerleggen. Het zonder meer weigeren van medewerking lijkt mij dan ook eerder emotioneel dan rationeel.

Het teruggeven van de opdracht lijkt mij alleen onvermijdelijk indien de relevante informatie (vrijwel) uitsluitend van de te 'horen' persoon kan worden verkregen, en deze zijn medewerking weigert. In andere gevallen moet de te 'horen' persoon niet de vrijheid hebben het onderzoek te frustreren; in de strafrechtelijke sfeer zou het maatschappelijk onaanvaardbaar worden geacht indien een verdachte door gebrek aan medewerking het onderzoek van de recherche lam zou kunnen leggen.

9 Conceptrapportages

Zoals gezegd is een conceptrapportage het meest doelmatige instrument in het proces van hoor en wederhoor; het wordt aan de 'gehoorde' voorgelegd in het besef dat het nog niet perfect is. Het definitieve rapport kan dus afwijken van het concept. In uitspraak JT 1996-28 is dit zeer pregnant verwoord: *'De onpartijdigheid/onafhankelijkheid brengt immers met zich mede, dat de registeraccountant indien daartoe aanleiding blijkt te bestaan, op een eenmaal door hem gegeven oordeel moet kunnen terugkomen'* (onder: 'Beoordeling van de klacht'). In uitspraak JT 2002-39 oordeelde het CBb evenwel dat de accountant in zijn definitieve rapportage had moeten aangeven waarom hij van het concept was afgeweken. Dit lijkt onlogisch: als wederhoor nodig is voor het verkrijgen van een deugdelijke grondslag, moet een concept geheel buiten de tuchtprocedure blijven, behalve als de procedure van hoor en wederhoor niet correct (b)lijkt te zijn uitgevoerd. Weliswaar was het concept in de publiciteit gekomen, maar dat was geschied door toedoen van de klager. De betekenis van een dergelijk concept behandelde het CBb echter in het geheel niet. Voor accountants blijft hier dus een moeilijkheid liggen: kunnen zij het nog wel goed doen?

Dit ligt anders bij een tussenrapportage aan de *opdrachtgever*. Na zijn eerder gereleveerde, niet door de tuchtrechter gedeelde stellingname dat hoor en wederhoor achterwege kan blijven indien deze in een

latere fase is voorzien, stelde Prins (2000): *'De onderzoekende accountant stelt in deze situatie een tussenrapportage, een nog niet voldragen product, aan zijn opdrachtgever ter beschikking'* (p. 126). Dit is, blijkens recente tuchtrechtspraak, een uiterst gevaarlijke procedure. Het grote risico hiervan is, dat de opdrachtgever dit stuk verder verspreidt en het zelfs in de openbaarheid brengt. Blijkens de uitspraken JT 2001-6 en 2001-20 is het CBb van mening dat ook voor een dergelijke rapportage artikel 11 GBR geldt. Dit zal bij een nog niet voldragen product niet het geval zijn. In uitspraak JT 2002-43 oordeelde het CBb *'dat het bestaan van een geheimhoudingsverklaring aan het voorgaande niet afdoet. Een onvolledig en onvoldragen stuk als hier aan de orde, dat betrekking heeft op gedragingen van een persoon die zelf nog niet op de feitelijke bevindingen heeft kunnen reageren, behoort (...) niet aan de opdrachtgever te worden verstrekt'* (paragraaf 4.2). Dat de tuchtrechter de accountant verantwoordelijk houdt voor mogelijke handelwijzen van de opdrachtgever, blijkt uit de uitspraken JT 1998-4, 2000-25, 2001-6, 2001-20 en 2002-3; dat is dus duidelijk.

Voor het correcte verloop van de gehele procedure is een dergelijke tussenrapportage niet noodzakelijk, en kan dus alleen maar schadelijk zijn, zeker indien de opdracht dient om bewijsmateriaal te vergaren voor een aansprakelijkstelling of een aangifte bij het Openbaar Ministerie. Slechts indien niet alleen uit de opdracht maar ook uit de omstandigheden blijkt dat de opdrachtgever onpartijdig wenst vast te stellen of een 'verdenking' al dan niet terecht is, kan een tussenrapportage worden overwogen. Ook hiervan betwijfel ik echter de zin.

Door het betreden van de markt voor forensische accountancy worden accountants – meer dan bij de controle van de jaarrekeningen – geconfronteerd met het feit dat niet alle opdrachtgevers en/of hun advocaten geheel bonafide zijn. Zo noemt Prins (2000) de omstandigheid dat de opdrachtgever onvoldoende openheid geeft over diens eigen handelen; terecht trekt hij daaruit de conclusie dat dan de opdracht teruggegeven moet worden. Zelf heb ik kennis kunnen nemen van een geval waarin de opdrachtgever een aperte onwaarheid debiteerde; ontdekking daarvan moet eveneens leiden tot teruggave van de opdracht (Blokdijs, 2001).

10 De definitieve rapportage

Zoals in het voorgaande is betoogd, dient de accountant bij gebrek aan medewerking tot hoor en/of wederhoor met terughoudendheid te rapporteren:

een strikte beperking tot de geconstateerde feiten, zonder 'interpretaties', en zeker zonder 'oordelen'.

In zijn algemeenheid heb ik bepleit om in een definitief rapport uitsluitend feiten en omstandigheden weer te geven; indien een rapport met 'oordelen' wordt verlangd, dient dit afzonderlijk te worden gegeven, waarbij de accountant moet toezien op het juiste gebruik hiervan. Denkbaar is, dat dit nu al in de praktijk geschiedt, maar blijkens de tuchtrechtspraak is dit nog niet algemeen gebruikelijk.

Uit de uitspraak JT 2002-39 blijkt dat het noodzakelijk is om de indruk van 'een lange lijst van verdachtmakingen' te voorkomen. Hoewel mij in dat geval een tussenoplossing mogelijk leek, zal dit in de praktijk niet altijd te vermijden zijn. Een zo sterk mogelijke onderbouwing is uiteraard geboden, maar overdracht van de bevindingen aan een advocaat kan te prefereren zijn.

In dezelfde uitspraak oordeelde het CBb in wezen dat bij uitspraken met het karakter van een *oordeelonthouding* ('functionaliteit niet vastgesteld'), elke twijfel dat dit in wezen een *afkeuring* inhoudt, moet worden weggenomen. Ook dit zal in de praktijk niet meevallen.

Al met al bekruipt mij, en menig ander, de twijfel of de in het voorgaande voorgestelde strikte gedragslijnen voldoende zijn om tuchtrechtelijke sancties te voorkomen.

11 Het reglementaire kader

In Nederland zijn registeraccountants die optreden als forensisch accountant onderworpen aan de publiekrechtelijke tuchtrechtspraak voor registeraccountants. Geconstateerd kan worden dat de tuchtrechter strakke normen aanlegt, en voorts (nog) onduidelijkheden heeft laten bestaan.

Het optreden als forensisch accountant wordt door de tuchtrechter beschouwd als het 'optreden als accountant', blijkens expliciete uitspraken in deze zin (JT 1998-4 en 2001-20), dan wel impliciet door verwijzing naar artikel 11 GBR, dat immers slechts geldt voor registeraccountants die optreden als accountant (JT 2002-3). Blijkens artikel 2 lid 1 GBR is hiervan sprake indien een registeraccountant:

- *zich als zodanig bekendmaakt of doet bekendmaken, of*
- *beroepshalve een verklaring afgeeft, of*
- *optreedt onder gemeenschappelijke naam met een accountant.*

Onderdeel b. zal zelden van toepassing zijn: de mededelingen van forensische accountants plegen geen verklaringen in de zin van artikel 1 GBR te zijn.

Van onderdeel a kan men zich afvragen of dit van toepassing is indien de accountant zich tooit met de aanduiding 'forensic auditor', of verlener van 'forensic services'. Bij mijn weten is dit nog nooit voor een tuchtrechter naar voren gebracht, vermoedelijk wegens de toepasselijkheid van onderdeel c.

Ten aanzien hiervan is artikel 3 GBR relevant; dit luidt: '*Met de naam waaronder een registeraccountant optreedt, wordt gelijkgesteld elke zodanig daarop gelijkende naam dat verwarring is te duchten.*' In het maatschappelijk verkeer wordt dit voor forensische accountants thans algemeen van toepassing geacht, maar geldt dit ook voor 'XYZ Management Services'? Zo neen, waarom dan wel voor 'XYZ Forensic Services'? Een mogelijke oorzaak is, dat het accountantsberoep is ontstaan uit de behoefte aan onderzoek naar mogelijke financiële fraude; de associatie met het normale accountantswerk is daardoor sterk verankerd.

Een oplossing die al eens, om andere redenen, is gekozen, is de volledige verzelfstandiging van forensische accountants, zij het dat de betrokken registeraccountants zich zo veel mogelijk aan de GBR willen conformeren (zie Almelo, 2002). Maar als zij het keurslijf van de Nederlandse tuchtrechtspraak als te strak ervaren, kunnen zij zich zonder schade voor hun broodwinning uit het accountantsregister laten schrappen. Zou dan een vergunning uit hoofde van de Wet op de particuliere beveiligingsorganisaties en recherchebureaus, waarbij zij onder toezicht van het ministerie van Justitie staan, maatschappelijk niet voldoende zijn? Voor 'gewone' accountants die incidenteel een opdracht met een forensisch karakter uitvoeren, zou deze 'oplossing' overigens niet helpen.

Ook de evaluatie van de accountantswetgeving kan in dit kader een rol spelen. Voor forensische accountants lijkt het mij niet noodzakelijk zich te scharen onder de 'certificerende accountants', die onder extern toezicht komen te staan. Voor de door de Tweede Kamer bepleite bescherming van de titel 'accountant' achtte de (vorige) minister van Economische Zaken een publiekrechtelijke status van de beide beroepsverenigingen niet nodig. Dan zou ook het huidige publiekrechtelijke tuchtrecht vervallen, behoudens voor 'certificerende accountants'. Voor het privaatrechtelijke tuchtrecht dat het Koninklijk NIVRA ongetwijfeld zal willen instellen, zal dan de regelgeving van dit instituut de norm zijn. Daarmee groeit het belang van heldere, uitvoerbare regels voor forensische accountants, waarin de belangen van alle betrokkenen op evenwichtige wijze worden gediend.

12 Samenvatting

Bij geschillen in de privaatrechtelijke sfeer ontstaat menigmaal behoefte aan onderzoek op financieel gebied. Het is een maatschappelijk belang dat in die behoefte wordt voorzien, en (forensische) accountants zijn hiertoe bij uitstek in staat.

De moeilijkheden die zij daarbij ondervinden, zijn te wijten aan het feit dat zij bij opdrachten van één partij in een geschil vaak twee rollen combineren: die van onderzoeker die feiten vaststelt, en die van deskundige die op basis daarvan een oordeel geeft. In het voorgaande is aanbevolen die twee rollen scherp te onderscheiden, zoal niet te scheiden: het oordeel kan beter worden voorgedragen door de juridische raadsman van de opdrachtgevende partij. Langs deze weg zou ook kunnen worden voorkomen dat een wederpartij door gebrek aan medewerking het uitvoeren van elk onderzoek onmogelijk zou kunnen maken. Dit zou niet in het belang van de rechtspleging zijn.

Ook de rapportage van de uitkomsten van het onderzoek dient dan strikt in lijn met het voorgaande te geschieden. Tussenrapportages aan de opdrachtgevers, al dan niet in concept, zijn echter uit den boze, omdat opdrachtgevers deze nogal eens aanwenden op een wijze die de rechtspleging schaadt.

De goede lezer zal hebben opgemerkt dat ik mijn voorstel tot strikte scheiding van de rollen van onderzoeker en deskundige heb aangeduid als 'een' mogelijke oplossing. Wellicht zijn er andere denkbaar. Het zou goed zijn als deze in het publieke debat zouden worden ingebracht. ■

Literatuur:

- Achten, J.H.J., (2001), Hoor en wederhoor: reactie, in: *De Accountant*, 107^e jaargang, april, p. 463.
- Almelo, L. van, (2002), Op eigen benen, In: *De Accountant*, 108^e jaargang, juni, pp. 28-31.
- Blokdijk, J.H., (2001), Forensic auditors: nader verklaard? in: *De Accountant*, 107^e jaargang, februari, pp. 308-311.
- GBR, Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants. Verordening Koninklijk NIVRA.
- JT, Jurisprudentie Tuchtrechtspraak. Losbladige uitgave Koninklijk NIVRA.
- Prins, B.M., (2000), Hoor en wederhoor, een kwestie van deugdelijke grondslag, in: *De Accountant*, 107^e jaargang, november, pp. 124-127.
- Schaap, C.D., (2001), Tuchtrecht: (nogmaals) hoor en wederhoor, in: *De Accountant*, 107^e jaargang, januari, pp. 252-255.
- Wolde, J. ten, (2000), Hoor en wederhoor, in: *De Accountant*, 106^e jaargang, juni, pp. 642-645.

Noten

- 1 'Het recht van hoor en wederhoor vereist volgens het EHRM in gevolge artikel 6 lid 1 van het Verdrag: Dat procespartijen niet alleen de gelegenheid wordt geboden om al het bewijsmateriaal te presenteren dat zij nodig hebben om hun claims te onderbouwen, maar ook dat zij kennis hebben van al het bewijsmateriaal en alle opmerkingen die aan de rechter zijn voorgelegd met de bedoeling de rechtsvinding te beïnvloeden. Partijen moeten tevens in de gelegenheid worden gesteld daarop te reageren. Daarbij is van belang dat procespartijen een reële mogelijkheid krijgen zich daadwerkelijk vertrouwd te maken met het bewijsmateriaal; hun moet de gelegenheid worden geboden om op gepaste wijze en binnen redelijke termijn te reageren op het bestaan, de inhoud en de authenticiteit van het materiaal.' (Schaap, 2001, pp. 252-253)
- 2 'Een onafhankelijk deskundigenonderzoek ten behoeve van een rechtsgeleding vereist dat de onafhankelijke deskundige in beginsel partijen behoort uit te nodigen voor het bijwonen van verrichtingen en dat documenten die worden gebruikt, door partijen kunnen worden ingezien. Wanneer in dit geval een beroepsmatige geheimhoudingsplicht geldt, dient de onafhankelijke deskundige een conceptrapport naar partijen te zenden en hun commentaar hierop in het definitieve rapport te verwerken'. (Schaap, 2001, p. 254)
- 3 '(...) kan het in sommige gevallen praktisch zijn eerst een (neutraal geformuleerd) rapport van bevindingen, zonder (voorlopige) beoordeling aan (de raadslieden van) de partijen toe te zenden en hen daarbij in de gelegenheid te stellen binnen een niet al te lange termijn (bijvoorbeeld twee weken) te reageren. Die gang van zaken en de (eventuele) opmerkingen van partijen kunnen dan in het definitieve rapport vermeld en (liefst) verwerkt worden.' (Instructie Arrondissementsrechtbank Arnhem, 13 januari 2000)
- 4 '(...) dat de deskundigen alvorens hun bericht aan de rechtbank uit te brengen aan partijen een conceptbericht dienen toe te zenden en partijen de gelegenheid dienen te geven tot het leveren van commentaar op dat conceptbericht, waarbij de deskundigen in het definitief bericht dienen in te gaan op het eventuele commentaar van partijen.' (vonnis Arrondissementsrechtbank Maastricht 30 augustus 2001, 43421/1998)